

Prvky IV.A skupiny – p² prvky – C, Si, Ge, Sn, Pb

charakteristika:

- 4 valenční elektrony → elektronová konfigurace – ns² np² –
- ve skupině směrem dolů vzrůstá _____ charakter
C - _____, Si a Ge - _____, Sn, Pb - _____
- všechny prvky jsou pevné látky
- C může být nejvýše čtyřvazný (nemá d-orbitály)
- ostatní prvky v důsledku volných d orbitalů až 6-vazné
- oxidační čísla od _____ až po _____
- ve skupině klesá stálost oxidačního čísla _____ a roste stálost oxidačního čísla _____

UHLÍK

- C
- C*

výskyt:

- v přírodě se vyskytuje ve 3 izotopech:

vzniká v malé míře z atmosférického dusíku účinkem kosmického záření obsahující neutrony:

je radioaktivní (poločas rozpadu je 5730 let)

v atmosféře je stálá malá koncentrace ve formě ¹⁴CO₂, který vstupuje do všeho živého

↓

pokud organismus odumře, začíná se postupně ¹⁴C rozpadat → datování uhlíkem (radiouhlíková metoda)

- vázaný ve sloučeninách
  - uhličitany –
  - uhlí, ropa, zemní plyn
- volný – ve 3 allotropických modifikacích:

a) GRAFIT (tuha)

- vrstevnatá struktura
- delokalizovaný π-systém, ve kterém se elektrony mohou pohybovat

↓

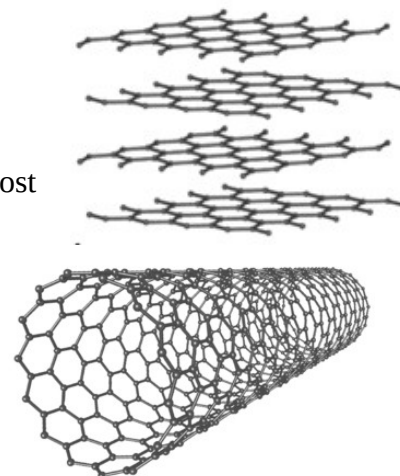
šedočerné zbarvený tuhy, neprůsvitnost, kovový lesk, elektrická vodivost

- jednotlivé šestičlenné kruhy poutány van der Waalsovými interakcemi

↓

volná pohyblivost vrstev → tuha se otírá = píše

- jedna vrstva grafitu se nazývá **grafen**, který se zamotává do trubice a používá se na výrobu nanotrubic
- využití: výroba elektrod, žáruvzdorných materiálů, moderátor jaderných reakcí, tužek, mazadel, grafitová vlákna (tenisová raketa)
- synteticky se vyrábí z koksu a křemene za nepřístupu vzduchu v elektrické peci:

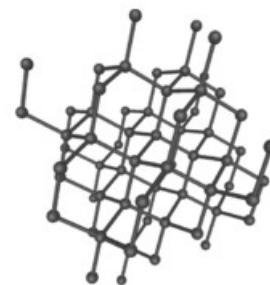
b) DIAMANT

- každý atom C je poután se 4 sousedními, které jsou umístěny ve vrcholech tetraedru
- kovalentní vazby jsou velmi pevné → nejtvrďší nerost
- největší tepelná vodivost

↓

výroba řezných a vrtných nástrojů, které se při vysoké teplotě nepřehřívají

- vybrošený diamant = briliant (výroba šperků)
- při teplotě okolo 1500°C a tlaku 50000 atm lze přeměnit grafit na diamant a při zahřátí na vyšší teplotu se zpět mění na grafit

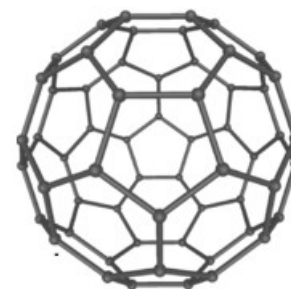
c) FULLERENY

- uměle připravené
- získávají se odpařováním grafitové elektrody v elektrickém oblouku v heliové atmosféře
- různé složení – C₂₀ (nejmenší), C₆₀, C₇₀, ...

↓

tvář fotbalového míče – pravidelné 5 a 6-ti úhelníky (12 5-ti úhelníků a 20 6-ti úhelníků)

- využití: PC dráty, elektronika, supravodivý materiál, léčba AIDS
video: <https://www.youtube.com/watch?v=qQiz8PIUsPU>

OSTATNÍ FORMY UHLÍKU

1) **koks** – zahřívání uhlí bez přístupu kyslíku, výroba železa a křemíku

2) **saze** – rozptýlený uhlík vznikající při nedokonalém spalování organických látek, výroba pneu

3) **aktivní uhlí** – vyrábí se tepelným rozkladem rostlin tak, aby měl výrobek velký vnitřní povrch a mohl na něj něco zachycovat = adsorbovat

využití: vzduchové filtry při úpravě vody, zdravotnictví (živočišné uhlí)

video: <https://www.youtube.com/watch?v=dY0JRbEUK2Y>

vlastnosti uhlíku:

- silné redukční činidlo v průmyslu při výrobě kovů:
- výroba vodíku z vody:
- má schopnost se řetězit (–C–C–)_n tzv. homokatenace (především v organice)
- ochotně tvoří násobné vazby:

SLOUČENINY:

1) KARBIDY

- binární sloučeniny C a elektro pozitivního prvku
- připravují se reakcí C s oxidy kovů za vysokých teplot:
- dělí se podle struktury:
  - kovalentní
    - příkladem je SiC – karbid křemičitý = karborundum, mimořádně tvrdý a chemicky odolný, používá se jako brusivo
    - další – Al₄C₃, Be₂C, B₄C
  - iontové = acetylidy (soli acetylenu)
    - s alkalickými kovy a kovy alkalických zemin
    - připravují se reakcí oxidu kovu s uhlíkem:
      - Ag₂C – součást praskacích kuliček – video: <https://www.youtube.com/watch?v=QRWot-ePIaQ>

2) SIROUHLÍK –

- bezbarvá jedovatá kapalina
- nepolární rozpouštědlo pro S, P, N, ...
- výroba:

3) KYANOVODÍK –

- bezbarvá kapalina s $t_v = 25^\circ\text{C}$
- vlastním zdrojem je amygdalin (mandle, broskvové a meruňkové pecky, jablečná jádra)
- výroba:
- prudce jedovatá a smrtelně nebezpečná (za 2. sv. války nacisti přidávali Židům v plynových komorách)
- $(\text{CN})^-$ se v buňce váže na Fe v cytochromech, čímž blokuje přenos kyslíku (velmi pevná vazba jako CO)
↓
ochrnutí až zastavení dýchacích cest
- použití: výroba PMMA, PAN, ...
- solí:
  - KYANIDY – vysoce toxické, př. KCN = cyankáli (známé travičtvo, vůně po hořkých mandlích)
  - v historii byla provedena neúspěšná vražda pomocí KCN přidáním do kynutého těsta, které následně vykynulo a bylo upečeno a vzniklý HCN vytěkal:

4) OXIDY:

a) oxid uhelnatý

- ve vodě nerozpustný, vysoce toxický plyn
- velmi pevně se v krvi váže na hemoglobin (brání transportu kyslíku do buněk)
- laboratorní příprava:
- vzniká nedokonalým spalováním uhlíku:
- pro své redukční účinky se využívá při výrobě železa:

b) oxid uhličitý

- bezbarvý plyn, těžší než vzduch, není jedovatý, ale nedýchatelný
- vzniká přímým slučováním (dokonalým hořením uhlíku):
- pevný CO_2 se označuje jako suchý led, který se používá jako chladivo (při teplotě $-78,5^\circ\text{C}$ sublimuje)
- kapalný CO_2 se používá jako náplň sněhových hasících přístrojů
- laboratorní příprava:

video: <https://www.youtube.com/watch?v=AoaWNe5eLrk>

- popisuje léčiva – antacida (látky zmírňující kyselost žaludku)
- produktem oxidace organických látek v našem těle při dýchání:

- průmyslová výroba:

- důkaz:

video: https://www.youtube.com/watch?v=tzKMeIX_JXw

5) KYSELINA UHLIČITÁ

- vzniká rozpouštěním CO_2 ve vodě

↓

většina CO_2 je ve formě $\text{CO}_2 \cdot n\text{H}_2\text{O}$, jen malá část se rozpustí (slabě kyselý roztok)

- nelze izolovat z roztoku
- deriváty kyseliny jsou fosgen _____ a močovina _____
- slabá dvojsytná kyselina, která vytváří dva typy solí:

_____ a _____
↓

tvrdost vody:

a) přechodná:

- způsobena $\text{Mg}(\text{HCO}_3)_2$ a $\text{Ca}(\text{HCO}_3)_2$
- odstraní se varem:

- v domácnosti se pak přidává ocet:

b) trvalá:

- způsobena MgSO_4 a CaSO_4
- odstraní se sodou, která změkčuje vodu:

- v průmyslu se používají ionexy

krápníkové jevy:

- vápenec je velmi málo rozpustný ve vodě, pokud protéká přes vápencové skály CO_2 , dochází k přeměně na rozpustný $\text{Ca}(\text{HCO}_3)_2$:

- velmi dlouhodobý proces
- ve vápencových jeskyních vysoká koncentrace CO_2 (těžší než vzduch) → hromadí se u země
video: <https://www.youtube.com/watch?v=LHMt4U1IrjY>

Př. Jaký objem CO_2 se uvolní při vzniku 1 mm^3 krápníku, je-li krápník čistý uhličitán vápenatý o hustotě $\rho = 2,93 \text{ gcm}^{-3}$?

6) SOLI

a) jedlá (užívací) soda – NaHCO_3

- používá se ke zmírnění kyselosti žaludku (tzv. pálení žáhy), při pečení

b) potaš – K_2CO_3

- výroba skla

c) soda (bikarbona) – Na_2CO_3

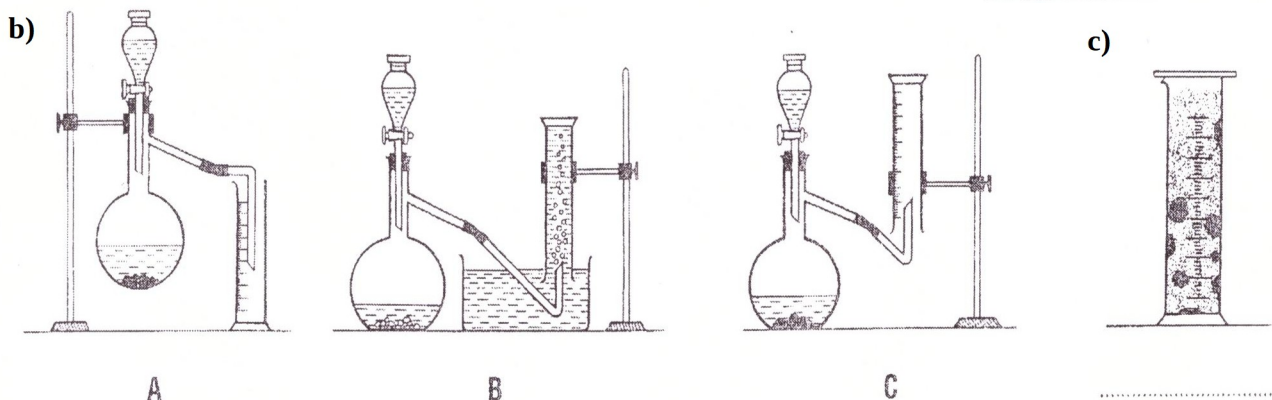
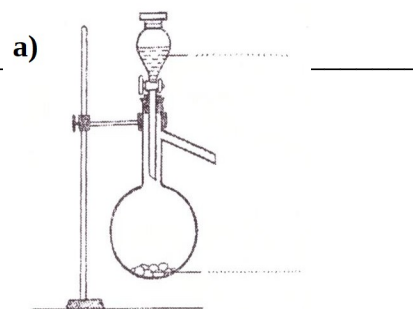
- změkčování vody (součást pracích prášků)
- výroba skla
- výroba Solvayovým způsobem:
  - do solanky (nasycený roztok chloridu sodného) nasycené amoniakem se zastudena zavádí oxid uhličitý a vzniká rozpustný hydrogenuhličitan sodný:

princip kynutí těsta:

- obsahující cukrářské kvasnice (droždí):

Cvičení:

1. Na obrázku **a)** je znázorněna aparatura na přípravu oxidu uhličitého. Doplňte vzorce reaktantů a napište rovnici reakce. Z obrázku **b)** vyberte vhodný způsob pro jímání oxidu uhličitého. Obrázek **c)** ukazuje vzhled válce s CO_2 , ve kterém byl spálem hoříček. Označte produkty reakce a napište její rovnici.

2. Napište rovnici reakce karbidu vápenatého s vodou.
3. Napište rovnici reakce probíhající při výrobě páleného vápna.
4. Napište rovnice reakcí, které probíhají při zahřívání roztoků hydrogenuhličitanu vápenatého a hořečnatého.
5. Sirouhlík se vyrábí reakcí methanu se sírou za přítomnosti Al_2O_3 a zvýšené teploty. Napište rovnici uvedené reakce.
6. Vysvětlete, čím je způsobeno černošedé zbarvení tuhy a proč tato modifikace uhlíku vede elektrický proud.
7. Napište rovnici reakce spalování uhlíku za vzniku CO .